

УДК 007:304:659.3.000.32

О.Л. Порфімович

ДОВІРА ДО ВЛАДНИХ ІНСТИТУЦІЙ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано соціально-політичні відносини між громадянами та Державою, засновані на довірі; запропоновано нове поняття “кланолізації” довіри; виведено ідеальну модель відповідних відносин; виокремлено та обґрунтовано їх комунікативну складову.

Ключові слова: довіра, інституції громадянського суспільства, модель, система, транспарентність, комунікація.

I. Вступ

Проблема довіри громадян та інституцій громадянського суспільства до органів державної влади в Україні є достатньо поширеним предметом досліджень як вітчизняних науковців, так і журналістів. Численні рейтинги інтернет-ресурсів органів державної влади й управління, державних медіа та медіа, котрі активно висвітлюють “державну” позицію, говорять про низьку довіру громадян до Держави як “сильного” партнера по суспільних відносинах. До проблематики соціально-політичної довіри серед науковців регулярно звертаються С. Білошицький, Є. Головаха, В. Ігнатів, А. Ковальова, С. Кожем’якіна, О. Крутій, В. Мальцев, І. Мартинюк, С. Наумов, В. Нечипоренко, Н. Паніна, С. Погорелій, О. Радченко, А. Хохлова та ін. Одним з небагатьох, кого можна назвати серед дослідників проблематики відносин, що базуються на довірі-недовірі Державі в бізнес-середовищі, можна назвати С. Оксаніча [5].

У цій статті ми виходимо з того, що суспільні відносини передбачають наявність мінімум двох учасників для того, щоб соціальна, політична довіра могла виникнути; цих учасників ми називаємо суб’єктом (громадяни, їхні об’єднання) та об’єктом відповідних відносин (Держава в особі різноманітних органів виконавчої й судової влади).

II. Постановка завдання

Метою статті є дослідження генезису, динаміки, сутності та складових такого явища, як довіра до владних інституцій в українському соціумі, а головним чином, глибокий аналіз комунікативного аспекту відносин довіри, побудова моделей комунікації в контексті політичної та соціальної взаємодії об’єкта та суб’єкта довіри.

III. Результати**Довіра як філософсько-етична категорія**

Суспільні відносини починаються з довіри.

Ми в’їжджаємо до будинку, довіряючи будівельникам, які обіцяють, що споруда не

завалиться. Ми сідаємо в ліфт, довіряючи виробникам та експлуатантам механізму, будучи певними, що кабіна не зірветься з висоти в шахту. Ми обідаємо в ресторані, довіряючи шеф-кухарю та його вмінням готувати з найсвіжіших продуктів. Ми сідаємо в машину, довіряючи автослюсару, який запевняє, що гальма не відмовлять. Список можна продовжувати до нескінченності.

Будинки падають, ховаючи під уламками своїх мешканців. Ліфти обриваються з пасажирами, перетворюючи їх на криваве мисиво. Люди потрапляють до лікарень з важкими харчовими отруєннями. Машини тисячами потрапляють в аварії тощо.

Але ми не припиняємо довіряти. Якби припинили, то звели б своє життя до печерного існування – без електроенергії, механізмів, інших благ цивілізації. На додачу ми були б приречені на самотнє існування, а отже, припинення відтворення виду, оскільки довіра до осіб протилежної статі в питаннях продовження роду має неабияке значення. Довіра – це своєрідний шлагбаум у спілкуванні людини зі світом та людьми: інформація приймається та спонукає до дії в тому разі, якщо шлагбаум піднято. Опущений шлагбаум – недовіра – зупиняє. Довіра виконує функцію команди. Недовіра – гальмівний та охоронний механізми одночасно. Не можна не погодитися з О. Кожем’якіною, яказначає, що “довіра як складне ієрархічне соціальне явище відображає певне ціннісне відношення, що має характер очікування бажаного результату від потенційно некерованих взаємодій... В онтологічному вимірі довіра відображає налаштованість на позитивне сприйняття світу, тобто базову установку визнавати світ надійним і безпечним...” [4, с. 155].

Про довіру до державних інституцій

Ми всі робимо регулярні внески в казну, довіряючи Державі мудро та далекоглядно розпоряджатися ними, роблячи суспільне життя заможнішим, привабливішим для представників інших країн, або навіть просто красивим. Ті, хто не вірять Державі, пакують валізи та пускаються в мандри до інших світів. У далеких краях так само є

податки, але, мабуть, іммігранти очікують іншого, вищого ступеня довіри до Держави, а тому вони будуть сплачувати податки за умови відкритого “шлагбаума”. Є ще один вихід: або ховати свої кошти від оподаткування по офшорах, або виводити прибутки всіма правдами-неправдами в тінь.

Згадуються слова відомої авторки афоризмів О. Ермолової: “Добровільне підкорення істинному авторитету – це щастя; вимушене підкорення нікчемі – це ганьба та мука; добровільно-примусове підкорення чомусь середньому – це, на жаль, та сама “смуриста” реальність з чергуванням протесту та смиренності” [2].

Це висловлювання якнайкраще може характеризувати наші відносини з Державою. Тією самою, ідеальну модель якої розробляв сумнозвісний ідеолог соціалістичної революції Карл Маркс, надаючи їй механізму таких теплих означень, як “істинна держава”, “розумна держава”, “органічна держава” [3, с. 114].

На жаль, слід констатувати, що розмови про розбудову громадянського суспільства в Україні зараз поступово вщухають. Не до громадянського суспільства, коли за вікном затаїні економічна та політична кризи. Домовленості, слабо підтверджені нормативною базою, нищатья нанівець і безповоротно. Домовленості, що мають ґрунтовний правовий базис, нищатья лише після відповідних (легітимних та одностайних) змін у правовому полі. Відбувається активна “кланолізація” довіри, тобто остання звужується до меж окремих кланів, у яких взаємна довіра існує лише серед членів клану, і то в деяких надто великих та громіздких кланах помітною є стратифікація: кожен прошарок і страта характеризуються різними ступенями довіри всередині корпорації та практично повною відсутністю довіри між стратами. Довіра між стратами забезпечується на рівні активної діяльності довірених осіб – медіаторів, третейських суддів, які виконують роль посередників у процесах реалізації суспільного договору. На цьому тлі найвими виглядають нагадування про те, що ступінь довіри в суспільстві є індикатором рівня процвітання та гарантій поступального розвитку країни.

Довіра, звичайно, це філософська категорія. Із морально-етичної сфери вона була запозичена наукою про державне управління. З ХХ ст. *довіра* у сфері державного управління стала феноменом капіталістичної форми правління. Треба зазначити, що протягом багатьох століть капіталізм еволюціонував у бік прозорості (транспарентності), довіри та альтруїстичної поведінки членів суспільства. Ця тенденція забезпечила, як прийнято вважати, зростання виро-

бництва праці та економічний стрибок. Не варто помилятися: в основі капіталізму не лежить альтруїзм. Він став лише надбудовою капіталістичних відносин. В основі капіталізму лежить мрія про прибутки та науковий підхід щодо їх отримання. І саме довіра як система відносин ідеально вписалась у підвалини капіталістичного способу мислення та дій. Іншими словами, капіталісти оцінили й прорахували переваги системи відносин, заснованої на довірі.

Н. Степанова, аналізуючи концепцію довіри Ф. Фукуями, говорить про те, що кожна спільнота має спільні цінності протягом усього часу свого існування – поки такі цінності існують. Однак рівень довіри між представниками цієї спільноти протягом її існування може суттєво змінюватися: довіра постає як своєрідний індикатор рівня згуртованості спільноти довкола спільних для неї цінностей, довіра є показником рівня соціальної, неформальної (а не системної, формальної) інтеграції спільноти [7, с. 280]. Слушним є звернення і до досліджень Веберової концепції визнання, яка обґрунтовує умови функціонування соціальних інститутів. М. Вебер зазначає, що довіра є основою загального визнання й легітимації соціальних інститутів зокрема [1, с. 495–546]. Ф. Фукуяма, у свою чергу, докладно аналізує цей феномен, звертаючись до досвіду функціонування соціальних інститутів під патронатом держави [8, с. 102].

Про “модельну” систему довіри

Система довіри в суспільстві являє собою кругообіг консенсуальних актів, що ґрунтуються на уявленнях кожного з учасників суспільних відносин про ймовірну реакцію та дієву компоненту контрагента. Достатньо точно дав характеристику довірливих відносин у політичному та соціальному процесах С. Погорелий, який зазначив, що в основі їхньої “лежить вимога досягнення злагоди дії соціальних суб’єктів і отримання певних результатів” [1, с. 100]. У зв’язку із цим головне значення довіри як форми політичного управління полягає, перш за все, у досягненні обопільної згоди суб’єкта довіри (того, хто довіряє) та об’єкта довіри (кому довіряють). За відсутності довіри між суб’єктом та об’єктом політичний і соціальний процеси не зупиняються. У них лише зникає ознака консенсуальності. Мова йде про внутрішній “шлагбаум”, про що зазначалося вище.

Варто виділити різні рівні довіри. По-перше, на глобальному рівні це взаємна довіра між двома й більше середньостатистичними абстрактними жителями країни. Якби такої довіри не було, світ нагадував би Дикий Захід, коли слова не варті нічого на тлі промовистих звуків, що видають колти та парабелуми. По-друге, це довіра з

боку Держави (в особі представників органів державної влади та управління) до своїх співгромадян. Або її ще можна назвати презумпцією невинуватості громадян, які апіорі чисті перед законом, якщо Держава в суді не доведе зворотнє. Третє, що впливає з другого, це довіра до влади Закону. Четверте – в тому, що сильна законодавча система не здатна існувати без потужної мережі закладів, що ефективно займаються правозастосуванням. Мова йде про фіскальні, правоохоронні органи, судову владу тощо. Довіра в цій площині реалізується так, що пересічні громадяни вірять у те, що їхній уряд чесно та раціонально використовує сплачені податки, і що правоохоронні органи справедливо покарають тих членів суспільства, які злісно ухиляються від виконання цього почесного обов'язку. Усі розуміють, що сплата податків не вигідна для кожного окремо, але є прибутковою для всіх. Покарання за несплату має бути не лише справедливим, воно повинно бути зрозумілим і виконаним максимально транспарентно. Більше того, ті члени суспільства, які переобтяжили себе публічною діяльністю, що передбачає різноманітні імунітети та індемнітети, опиняються ще під більш пильним оком громадськості, і в питаннях покарання їхні імунітети можуть зіграти хіба що для обрання суворішого покарання з кількох можливих варіантів. (Усі знають: публічна діяльність – не індульгенція, а стигма у вигляді ноші-хреста зобов'язань). “У своїй взаємодії люди починають не із висування взаємних вимог і формулювання довгого переліку умов взаємодії, а з довіри, з намагання отримати зустрічну користь від взаємодії” [7, с. 281]. І якщо вище ми зобразили механізм “кланолізації” довіри та функціонування тіньової економіки в Україні, то в контексті *справжніх* капіталістичних відносин переваги чесного бізнесу (за умов довіри) є більш відчутними, ніж прибутки від сумнівних операцій.

На жаль, бувають часи, коли від довіри залишається лише телефон (див. численні соціологічні опитування й рейтинги довіри громадян до органів державної влади та управління).

Комунікативна складова довіри

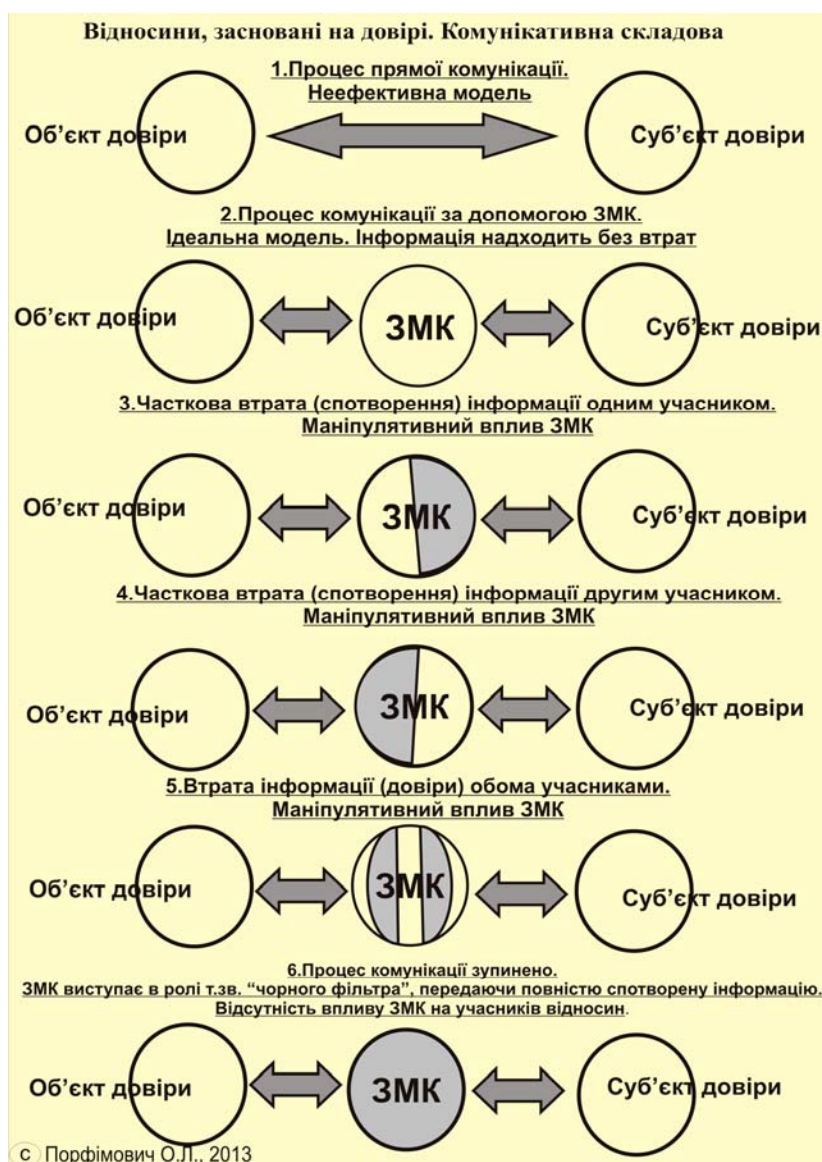
“Суб'єктами довіри можуть виступати людина, соціальна група або суспільство... У формуванні ставлення довіри до об'єкта

для суб'єкта довіри велику роль відіграє як минулий досвід взаємодії з ним, так і актуальні потреби та інтереси” [6, с. 104]. Авторитарні та тоталітарні держави намагаються замінити відносини довіри на відносини *віри*, що ґрунтуються зазвичай на відповідній ідеології. Однак така “заміна” не може тривати вічно. Натомість у надрах суспільних відносин починає зростати протестна хвиля, а відносини, засновані на вимогах сліпої віри в правильність та чесність дій авторитарного чи тоталітарного учасника відносин (об'єкта довіри, Держави), тінюються з боку слабкішого учасника (суб'єкта довіри, громадян). Не можна не погодитися з Н. Степановою в тому, що “досвід поразки тоталітаризму... вказує... на те, що довіру не можна вимагати” [7, с. 282].

Важливим аспектом суспільних відносин, які ґрунтуються на довірі, слід назвати комунікативний. Адже комунікація між учасниками відносин є ключовим моментом у розумінні бажань та очікувань під час вчинення консенсуальних дій. Комунікація в цьому контексті має засновуватися на виборі авторитетного та чесного ретранслятора. Іншими словами, засіб комунікації повинен викликати довіру в обох учасників відносин. Метою цього дослідження не є класифікація всіх існуючих ЗМК в Україні та побудова їхніх рейтингів щодо ступеня довіри до них аудиторії. Нами пропонується *схема взаємодії суб'єктів та об'єктів відносин, заснованих на довірі, й організації ефективної комунікації між ними за допомогою ЗМК.*

IV. Висновки

Останніми роками спостерігається прогресуюча девальвація цінностей у вітчизняному соціумі. Прямим наслідком можна назвати нівелювання заснованих на довірі відносин, у яких беруть участь усі актори політичного та соціального життя. Засоби масової комунікації відіграють непересічну роль у процесах, пов'язаних із взаємодією суб'єктів та об'єктів довіри. Проведений аналіз дає можливість класифікувати рольову компоненту ЗМК у процесах такої взаємодії. Подальші дослідження можуть поглибити нас у розумінні ролі ЗМК у процесах комунікації суб'єктів та об'єктів довіри, розкрити особливості функціонування різноманітних комунікативних моделей – від ідеальної до цілком неприйнятної.



Список використаної літератури

1. Вебер М. О некоторых категориях понимающей социологии / М. Вебер // Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – С. 495–546.
2. Єрмолова О. Інтернет-комунікація.
3. К. Маркс о государстве и праве / [отв. ред. член-кор. АН СССР В.М. Чхиквадзе]. – М. : Юридическая литература, 1968. – 205 с.
4. Кожем'якіна О. Категорія довіри в європейській культурі / О. Кожем'якіна // Наукові записки Українського Католицького Університету, число III. Серія: Філософія. – Львів : Вид-во УКУ, 2012. – Вип. 1. – 352 с.
5. Оксаніч С. Стрибок із зачарованого кола [Електронний ресурс] / С. Оксаніч // Українська правда (Економічна правда). – 2013. – 24 січня. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2013/01/24/358079>.
6. Погорелий С. Довіра до державної влади як категорія політичного управління / С. Погорелий // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2010. – № 3. – С. 100–105.
7. Степанова Н.М. Концепція довіри Френсіса Фукуями в контексті філософської традиції дослідження феномену визнання / Н.М. Степанова // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : наук. вісник : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. 31. – С. 277–283.
8. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке : [пер. с англ.] / Френсис Фукуяма. – М. : АСТ : АСТ Москва : Хранитель, 2006. – 220 с.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2012.

Порфимович О.Л. Доверие к властным институтам: коммуникативный аспект

В статье анализируются социально-политические отношения между гражданами и Государством, основанные на доверии; предлагается новое понятие “кланализации” доверия; выводится идеальная модель соответствующих отношений; выделяется и обосновывается их коммуникативная составляющая.

Ключевые слова: доверие, институты гражданского общества, модель, система, транспарентность, коммуникация.

Porfimovych O. The Credence to the State Power Institutions: Communicative Aspect

In article were analyzed social and political relationships between citizens and State Power, which are based on credence; was proposed a new category “clanolization” of credence; was deduced an ideal type of such relationships; were selected and grounded their communicative constituent.

Key words: credence, institutions of civil society, type, system, transparency, communication.